

עברית בשניים: עברית לרמה ב למידה בדגש רב תרבותי מאת דנה ספקטור ודליה רוט. אקדמון הוצאה לאור, ירושלים 2017. 338 עמודים. 98 ש"ח.

עברית בשניים: עברית לרמה ב למידה בדגש רב תרבותי, מדריך למורה מאת דנה ספקטור ודליה רוט. אקדמון הוצאה לאור, ירושלים 2018. 124 עמודים. 54 ש"ח.

שירי גורן ודינה רוגינסקי
אוניברסיטת ייל

אחד מנושאי הדיון הנפוצים ביותר בקרב מרצים לעברית כשפה שניה באוניברסיטאות מחוץ לישראל הוא ספרי לימוד ואופן השימוש בהם. בחירת ספרי לימוד היא עניין אמוציונלי במידה כמעט מפתיעה, ובכל מקרה מדובר בנושא שמעורר הרבה מאוד אי נחת. אנחנו מכירות מעט מאוד מרצות שמחבבות באמת את ספר הלימוד ממנו הן מלמדות. בהקשר הזה, מורים לעברית דומים מאוד להורים טריים לתינוקות שנשאלים על הרגלי השינה של ילדיהם. השאלה "באיזה ספר לימוד אתם משתמשים?" דומה מאוד ל"נו, ואיך היא ישנה בלילה?" – זוהי סיטואציה שבה שום תשובה שתינתן לא תספק את השואלת.

סיבה אחת לתופעה הזאת היא הפער בין הכותבים לבין צרכני הספרים. בעוד שרוב ספרי הלימוד נכתבים ויוצאים לאור בישראל (מבין הספרים היותר פופולריים, ספרי הלימוד של ברנדייס וספרי דפוס ואתרים שכתבה אסתר רייזן מהאוניברסיטה של טקסס באוסטיין, הם יוצאים מן הכלל בקטגוריה הזאת), חלק הארי של שוק צרכני ספרי הלימוד האלה נמצא מחוץ לישראל. אי ההלימה האינהרנטית בין צורכי הלומדים מחוץ לאולפנים, אופיים ומגוון המוטיבציות שהובילו אותם ללמוד עברית כשפה זרה, לבין ספרי לימוד שנועדו בראש ובראשונה ללומדים בישראל יוצרת בהכרח שורה ארוכה של תסכולים. נדיר מאוד על כן להיתקל בספר לימוד שנכתב בישראל ומתאים ברובו בגישה, בטון, בתפישת העולם, במטרות, ובתכנים גם ללומדי עברית לא-יהודים וללומדים שנמצאים מחוץ לישראל.

עברית בשניים: למידה בדגש רב תרבותי שכתבו דנה ספקטור ודליה רוט עבור רמת הביניים הוא ספר כזה וההיכרות אתו הייתה עבורנו הפתעה נעימה. נקדים ונאמר ששימוש מיטבי בספר הלימוד החדש מחייב גם רכישה ועבודה צמודה עם חוברת המדריך למורה, שנכתבה ופורסמה לאחר צאתו לאור של ספר הלימוד. החוברת נותנת מענה לפערים או חסרים שישנם בספר, נוחה לשימוש ומספקת עזר חשוב למורים בהכוונת הכיתה בצמוד למוצג בספר הלימוד הן ברמה התוכנית והן ברמה הדקדוקית. בראש ובראשונה היא מפרטת את ההיגיון בסדר הצגת הנושאים ומספקת רציונל פדגוגי לבחירת התרגילים השונים בספר. בדומה לתחילתו של הפרק בספר, גם בתחילת כל פרק במדריך מוצג תוכן עניינים, אך הוא קצר ונוח יותר מבספר ומציג תמציתית את כותרות הגירויים הלשוניים שמכיל הפרק (טקסטים עיוניים, שירים וסיפורים) ואחרי כן את כל נושאי הדקדוק שמופיעים בפרק (בניינים, גזרות, זמנים, תחביר, מילות יחס, ביטויים לשוניים ועוד). זאת תוך התייחסות לאופן בניית הידע החדש על סמך הידע שכבר נרכש ברמת המתחילים. למשל, הפרק הראשון הפותח את הספר הוא "ברכות" והמדריך מעניק הצדקה הגיונית לכך: "כל הטקסטים בפרק הזה מכוונים לפתיחה של שנה חדשה, חיים חדשים, תקשורת בין אנשים ונקודות ממשק בין תרבותיות" (עמוד 3 במדריך). מבחינה דקדוקית, הספר דוחה את הצגת בנין פעל על מאפייניו הרבים בעתיד לפרקים

מאחרים יותר ופותח בפרק הראשון בהצגת בנין הפעיל בעתיד (בשלב הזה רק בגזרת השלמים). ההצדקה שנותנות לכך המחברות היא הדמיון בין שם הפועל וצורת העתיד וריבוי הפעלים המגוונים בבנין זה (עמוד 8 במדריך). בחירה זו איננה אינטואיטיבית עבורנו אך אנו מבינות את רצון המחברות להשהות את הצגת בנין פעל המורכב ולהתחיל את ההוראה של השנה עם בנין "נוח" יותר.

חוברת המדריך למורה מלווה במהדורת שמע אלקטרונית, אליה ניתן להתחבר און-ליין על ידי קישורים לקטעי השמע של חלק מהטקסטים בספר (עוד על כך בהמשך) וחשוב אף יותר, ישנם בה קישורים לכשבעים וחמישה קליפים מיוטיוב וממקורות אחרים שרלוונטיים לתמות ולנושאים המוצגים בספר. אף שחלק מהקליפים והקטעים אינם בעברית, החוברת מציעה מגוון דרכים בהן ניתן בכל זאת להשתמש בהם בכיתה או בבית. שימוש בקליפים האוטנטיים בעברית מסייע בפיתוח ההבנה השמיעתית והכשירות התרבותית של הלומדים, בעוד שהשימוש בקטעי וידאו שאינם בעברית – עם פסקול או בלעדיו – עשוי לספק גירוי לדיבור בעברית. מלבד הקישורים הכתובים עצמם, בצד כל קישור מופיע סמליל QR אותו ניתן לסרוק בטלפון או בטבלט. לעתיד היינו מציעות שמהדורת השמע תכלול בתוכה ישירות גם את הלינקים לקליפים, וכדאי אף ליצור ענן אלקטרוני ובו קטעי הווידאו עצמם, שכן אחדים מהם כבר אינם זמינים לשימוש. כך תיווצר פלטפורמה אלקטרונית מסודרת ומלאה שמלווה את החומרים הכתובים לנוחות מיטבית בשימוש בתכנים המקוונים.

בנוסף להסברים ולקישורים, חוברת המדריך למורה מספקת גם פרקטיקות והצעות מעשיות לשימוש ולהוראת התכנים המופיעים בספר (למשל רעיון למשחק, שימוש באיזורים, הצגת נושאים לשיחה ולכתיבה ועוד). אף שכל כיתה וכל קבוצת לומדים היא ייחודית ובעלת מאפיינים משלה, ולא כל ההצעות רלוונטיות לכל סוגי הלומדים, עדיין, שיטות ההוראה המובאות בחוברת ההדרכה מהוות מעין מפת דרכים לבניית השיעורים. בהקשר הפדגוגי, חשוב להדגיש, חוברת המדריך למורה היא מהטובות והמפורטות שנתקלנו בהן בשנים האחרונות. החוברת יכולה לסייע במיוחד למורים ומרצים חדשים לעברית וכן לדוקטורנטים שמתנסים בלימוד עברית כחלק מחובות ההוראה שלהם. גם אם מורים מנוסים לא יאמצו רבות מההצעות המובאות, הם בהחלט עשויים למצוא בה רעיונות טובים לריענון שגרת ההוראה.

מבחינת מבנה, הספר מחולק לעשרה פרקים נושאים שערוכים באופן תמאטי ולא דקדוקי. הספר, כאמור, נפתח בפרק העוסק בברכות, וביניהן ברכות לשנה החדשה (לראש השנה ולעיד אל פיטר, בציון ברכות כריסמס וחנוכה המקדימות את השנה האזרחית). אחריו מופיעים פרקים העוסקים במסע, נוף, בית, חינוך, יחסי אנוש, אומנות, נשים, אקולוגיה, ושפה. באופן הזה, הדקדוק תומך בתוכן ולא להיפך וזוהי אכן הגישה העכשווית הרווחת בהוראת שפות. בכל פרק מובאים תרגילים מסוגים שונים לקידום מיומנויות השפה: תרגילי אוצר מילים ותרגילי פועל כאשר אלו מתייחסים הן למילה / הפועל לכשעצמם וכן בשילובם במשפט ובקטע דרך שימוש בקלוזים; קטעי קריאה מסוגים שונים (ספרותיים ועיוניים) המאגדים את התוכן והדקדוק המוצגים בפרק נתון, הצעות לרעיונות לשיחה וכתיבה המכונים 'הרצאות כורסה', ותרגילי חיזוק בסוף כל פרק שהם תרגילי חזרה על הדקדוק והתוכן שנלמדו בו ובפרקים אחרים.

לצד יתרונותיה, לגישה זו יש גם מגבלות שניכרות בכך שהספר איננו כולל הוראה של מבנים דקדוקיים מתקדמים, שהם לעיתים קרובות חשובים מאוד ללומדים ברמת הביניים. כך למשל, העיסוק בבניין נפעל שהוא בניין שימושי מאוד בעברית, הוא דל

יחסית ונוגע רק בגזרת השלמים. כמו כן, בספר חסרות דוגמאות לשימוש בבניינים הפסיביים המתקדמים של פועל והופעל. אלה בניינים שאינם מסובכים להוראה ונפוצים בעברית יומיומית וחבל שהספר אינו כולל, לכל הפחות, הצגה ראשונית שלהם. מבחינה ויזואלית, הגופנים (פונטים) בהם משתמש הספר הם מגוונים וגודלם נוח לקריאה. העריכה הגרפית טובה מאוד, יש ניצול טוב של כל שטח העמוד מבלי להעמיס יתר על המידה על העין. ניכר שהושקעה מחשבה רבה בתכנון ומציאה של התמונות והפריטים הוויזואליים האחרים המלווים את הספר. בהקשר זה, השימוש הרב במקורות אינטרנטיים מהווה חידוש חשוב ומרענן בהשוואה לספרי לימוד רבים אחרים בהם מופיעים איורים, שעל פי רוב מתאימים פחות לעולמם הרגשי וליכולותיהם האינטלקטואליות של סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה. ראוי גם לציין שהספר מאוזן, פחות או יותר, מבחינה מגדרית, תכונה שעדיין אינה שכיחה בספרי לימוד הנכתבים בישראל. הכוונה אינה רק לאיזון מספרי אלא לאיזון שהוא גם קונספטואלי, למשל עצות לסטודנט חדש ולמנהיגה חדשה, או פעילות שבה נדרשים הסטודנטים והסטודנטיות לכתוב משפטים עבור מדען, מורה (עם איור של גבר) ורופאה וטרינרית (15–16). הסוגיה המגדרית בשפה העברית היא כמובן קריטית הן מבחינה לשונית והן מבחינת השלכותיה הסוציו-לינגוויסטיות והחברתיות-תרבותיות וטוב שהדוגמאות בספר ממחישות זאת.

לצד החידושים הפדגוגיים, אנו מוצאות שהספר מתייחד בעיקר בתכנון הרב-תרבותיים. התכנים על פי המבוא, "משקפים קשת רחבה של צבעים בחברה הישראלית ובמרחב הכללי. התלמידים לומדים להכיר את האופי הדמוגרפי-תרבותי של חברה הטרוגנית, שיש בה נרטיבים שונים". אכן, כל התמות המארגנות את עשרת פרקי הספר הן רחבות וגלובליות ומקנות ללומדים מרחב תרבותי מסועף שאליו נארגים קטעי קריאה, שמיעה ועבודה הנוגעים גם באוניברסלי וגם בישראלי המקומי. למשל, בפרק 6 העוסק ביחסי אדם לאדם ראוי לציין ההתייחסות לשואה היהודית ולצידה דיון בקבוצות אחרות, דוגמת הצוענים, שחוו ניסיונות מכוונים לרצח עם. גם הבחירה בדיון בחסידי אומות העולם המוסלמים ראוי לשבח. כמו כן מובאת דוגמה עדכנית לביקור תלמידים ישראלים בפולין, אך מזווית מבט מקורית ומעניינת העוסקת בביקורם של תלמידי מזרח ירושלים במחנות המוות ובדברים שכתבו אחר כך בעברית אודות הביקור שם. הריאיון שנלווה לדיון בנושא זה עם מנהל בית הספר, פאוזי אבו גוש, מרתק ומעורר מחשבה.

הנטייה הברורה של הספר לכיוון דו-קיום תרבותי ושפתי בין דוברי העברית והערבית בישראל באה לידי ביטוי ברבים מהפרקים ומתכתבת עם תהליכים רחבים יותר שעוברות הן החברה הישראלית והן הוראת העברית בישראל ובמקומות אחרים בעולם. אוכלוסיית לומדי העברית כיום מגוונת הרבה יותר מבעבר וכוללת, למשל, גם סטודנטים ממוצא פלסטיני או מזרח תיכוני אחר באוניברסיטאות אמריקניות, וכן סטודנטים מהמזרח הרחוק וסטודנטים דוברי ערבית ממזרח ירושלים שמצטרפים לאולפנים בישראל. על כך מעידה המחברת דליה רוט-גביון¹ במאמר אודות הוראת העברית בכיתה רב-תרבותית: "האולפן לעברית הוא מטונימיה לתהליך החברתי שעברה החברה בישראל מתפיסה של כור היתוך והוראה חד-תרבותית, שמטרתה הייתה הטמעה ושילוב

1. דליה רוט-גביון. 2018. הוראת העברית בכיתה רב-תרבותית *Hebrew Higher Education* 21 <http://naphhebrew.org/hebrew-higher-education-21-2019>

באמצעות הקניית השפה, להתמודדות עם כיתות שיש בהן ריבוי תרבויות ובעקבות זאת שינוי מגמה" (2). בהמשך מאמרה היא מותחת קו ישיר בין שינויים אלה לבין הצורך בספרי לימוד חדשים שהובילו לכתיבתו של הספר עברית בשניים: "איני חושבת שיש מקום להכניס פוליטיקה לספרי הלימוד" כותבת רוט-גביזון, "אך בהחלט יש מקום להנכיח את התרבויות השונות בכיתה גם בספרי הלימוד" (12).

הנכחת התרבויות השונות בכיתה היא שינוי חשוב ומשמעותי בהעשרת תכני הלימוד והפרספקטיבה החינוכית ועל כך נתונה אהדתנו הן לספר והן למחברות. עם זאת, נדמה כי המפעל החשוב של קירוב דוברי הערבית והעברית בישראל (שביטוי נוסף לו ניתן למצוא במילון העברי-ערבי-אנגלי בסוף הספר), בלע לקרבו את השונות והרב-גוניות היהודית והלא-יהודית האחרת בישראל. כך למשל, מעל מיליון דוברי הרוסית בישראל כמעט ואינם מיוצגים בספר, וכן קבוצות שונות שספרי לימוד אחרים העניקו להן בעבר בולטות יתר או שלא עסקו בהן כלל (למשל: אתיופים, בני קיבוצים, יהודים מזרחים, דתיים לגוניהם). כמו כן, יש לציין שלצד האוניברסליות של הטקסטים, שיכולה בהחלט להתאים ללומדי העברית מחוץ לישראל (למשל: גירוי לדיון בנושא דת ומדע דרך דמותו של דרווין בפרק השלישי, או דיון על אקולוגיה ומגדר באפריקה בפרק התשיעי), הרי שלומדי עברית החיים בסביבה נוצרית, למשל בארה"ב, אינם זוכים למספיק גירויים אינטלקטואליים ספציפיים איתם יוכלו להזדהות. הפרק השביעי העוסק באומנות ומתחיל עם האיסור על יצירת פסל ומסיכה, המוכר ליהודים ולמוסלמים, איננו מתכתב תרבותית עם חווייתם של לומדים יהודים ולא יהודים שאינם תושבי ישראל. אלה דווקא עשויים להכיר היטב את עולם הכנסיות הפיגורטיבי מאוד מבחינה אומנותית. כדי להתאים גירוי זה לסטודנטים מקבוצות אוכלוסייה שונות, אפשר, למשל, להציע למורים לתווך את התכנים באמצעות דיון מקביל בנושא האומנות והדת בכנסיות הנוצריות בהשוואה לאומנות דתית יהודית ומוסלמית.

תוכן העניינים של הספר מפורט ונוח לשימוש וכך גם הטבלאות והמילונים המופיעים בסופו. אלה כוללים טבלת סיכום של מילות יחס ונטיותיהן (297–298) וטבלה נוחה שמארגנת שמות פועל ושמות פעולה על פי רצף הופעת הבניינים בספר (298). לאחר מכן מופיעים המילונים המחולקים לפי סדר הפרקים (299–327). המילונים מאורגנים בטבלאות המחולקות לחלקי הדיבר (שם עצם, פועל, תואר, שונות, ומילים לועזיות) והמילים מתורגמות לאנגלית ולערבית. פעלים שמתקשרות אליהם מילות יחס מוצרכות מופיעים יחד איתן, וזוהי גישה נכונה דקדוקית ושימושית מאוד. לאחר המילונים של עשרת הפרקים, מוצגים מילוני פעלים נוספים (328–331) על פי הבניין המרכזי שמוצג בכל פרק. מצב זה יוצר מעין כפילות מילונים, שאמנם ממקד את תשומת ליבם של הלומדים, באופן מלאכותי, לבניין המדובר, אך לא מתייחס לפעלים האחרים המופיעים באותו פרק שמוצאם מבניינים אחרים.

הצעתנו למהדורה הבאה היא ליצור חיבור הדוק יותר בין שני סוגי המילונים, למשל על ידי הוספת שם הבניין בסמוך לכל שם פועל במילון הראשון. דבר נוסף שהיינו מציעות לשקול להוסיף במהדורה הבאה הוא לכתוב בצד רשימת שמות העצם ופירושיהם גם שמות פועל או שמות עצם אחרים רלוונטיים הנגזרים מאותו השורש (למשל: מחקר - חוקר, לחקור, המלצה - ממליץ, להמליץ וכו'). תוספת כזאת עשויה לסייע בהרחבת היריעה הלשונית, בחידוד הבנת הקשרים בין משפחות ומערכות מילים וכמובן בחיזוק והטמעה של אוצר המילים החדש. רשימת המקורות לספר מופיעה בעמודים 332–338 ובה מתן זכויות יוצרים לתמונות, שירים וסיפורים. דווקא לאור המאמץ החיובי מאוד

שנעשה בספר להוספת מקורות לימודיים-עיוניים בולט החוסר בהפניות ביבליוגרפיות לרבים מהחומרים והערה אודות שכתובם ביחס למקור. הדבר נדרש הן לשם חיזוק הבסיס האקדמי של הספר, הן על מנת להראות שלפחות חלק מקטעי הקריאה הם אותנטיים או אותנטיים-מעובדים וכן להרחבת הקריאה עבור מי שמעוניין בכך. נציין לסיום כי הספר בחר להשתמש בכתוב המלא שאישרה לאחרונה האקדמיה ללשון עברית ונטייה זו בולטת בשימוש במילים אומנות, צוהריים ומוחרתיים.

לסיכום נאמר כי הספר עברית בשניים והמדריך למורה הנלווה אליו, בהחלט מרעננים את מדף הספרים להוראת עברית בהשכלה הגבוהה. הספר צועד צעד גדול קדימה הן בשימוש בתכנים רב-תרבותיים פנים-ישראליים תוך דגש על יחסי יהודים וערבים, והן בתכנים חוץ-ישראליים וגלובליים במהותם. גם החידושים הפדגוגיים שמתבטאים בשימוש נרחב בחומרים מקוונים ובהצעות להעשרת ההוראה הנמצאים במדריך למורה הם טובים ושימושיים ויוצרים בסיס לקורס שלם המקדם את ארבעת מיומנויות השפה. קורסי השנה השנייה של התכנית לעברית באוניברסיטת ייל עוברים בקרוב להשתמש בספר הזה כספר הלימוד המרכזי של רמות הביניים ולצדו נמשיך לשלב חומרים שאנו יוצרות בעצמנו להשלמת האלמנטים החסרים בספר. נשמח בעתיד לשתף את קהל הקוראות והקוראים בתשומות נוספות פרי השימוש המעשי בספר בכיתותינו.